

Araştırma Makalesi • Research Article

Proje Temelli Kalkınmaya Eleştirel Yaklaşım: Muş İli Örneği*

A Critical Approach to Project-based Development: Sample of Mus Province

Atik Aslan, ^{a,**} Nilay Çabuk Kaya ^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İİBF, Siyaset bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, 49250, Muş / Türkiye.
ORCID: 0000-0003-3124-4414

^b Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, 06100, Ankara / Türkiye.
ORCID: 0000-0002-7134-683X

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 20 Aralık 2017
Düzeltilme tarihi: 26 Aralık 2017
Kabul tarihi: 29 Aralık 2017

Anahtar Kelimeler:

Kalkınma Projeleri
Muş
DAKA
SODES

ÖZ

Bu çalışmada, Muş ili örneğinde Kalkınma Bakanlığı tarafından desteklenen projelerin, temel toplumsal sorunların giderilmesindeki rolü değerlendirilmiştir. Muş ilinin seçilmesinin nedeni, Kalkınma Bakanlığı ve TÜİK tarafından hazırlanan sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması endeksi verilerine göre, ilin Türkiye’de 81 il arasında son sıralarda yer alıyor olmasıdır. Bu çerçevede, proje uygulayıcısı ve proje yararlanıcısı konumunda olan kişilerle görüşülmüştür. Kalkınma projeleriyle uygulayan kurum çalışanları ile proje yararlanıcılarının, uygulanmakta olan kalkınma projeleriyle ilgili görüşleri değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen verilerden hareketle, SODES ve DAKA tarafından yürütülen kalkınma projelerinin ilin ve bölgenin yapısal sorunlarının çözülmesindeki katkısının oldukça düşük olduğu görülmüştür. Araştırma sürecinde görüşülen bireylerin çoğunluğunun kalkınma politikaları ve projeleri konusunda olumsuz birtakım tutumlara sahip oldukları gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, kalkınmayla ilgili politika ve kurumların yeniden düzenlenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 20 December 2017
Received in revised form 26 December 2017
Accepted 29 December 2017

Keywords:

Development Projects
Muş
DAKA
SODES

ABSTRACT

The role in alleviating fundamental social problems of the projects, based on Mus province example, supported by Ministry of Development has been evaluated in this study. The reason for selecting of Mus province is that according to data of socio-economic development index retrieved from The Ministry of Development and TUIK, the province has been ranked near the end of 81 provinces in Turkey. In this context, project implementers and people in the position of project beneficiaries were interviewed. Furthermore, employee of the institution implementing the development projects and opinions of the beneficiaries’ about the development projects being applied are evaluated. Based on the data obtained from the research, the development projects being implemented by SODES and DAKA are not sufficient to contribute to solving the basic problems of the province and the region in general. During the research period, it has been observed that the majority of individuals interviewed have some negative attitudes towards the development policies and projects. Therefore, the development policies and institutions related to development should be reorganized.

1. Giriş

Küreselleşen ekonomiyle birlikte dünya genelinde ekonomide belirsizlikler ve gelir dağılımında adaletsizlikler artmaktadır. Bu bağlamda kalkınma politikalarına yönelik değerlendirmelerin nicelikten niteliğe doğru yoğunlaştığı görülmektedir. Günümüzde, kalkınma politikalarındaki

hedeflerin ne oranda gerçekleştirildiğinden ziyade, kalkınmanın ne kalitede gerçekleştirildiği önem kazanmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülke yönetimlerinin uyguladığı kalkınma politikalarında, yaşam kalitesinin artırılmasına ve doğal çevrenin korunmasına yönelik daha güçlü vurgular yapılmakla beraber daha çok kalkınmanın ekonomik boyutu üzerinde durulduğu

* Bu çalışma, 2015 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen “Proje Temelli Kalkınmaya Eleştirel Yaklaşım: Muş İli Örneği” adlı Doktora tezinden türetilmiş ve 28-30 Eylül 2016 tarihlerinde Muş’ta düzenlenen Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı’nda bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: atikaslan1@gmail.com

görülmektedir. Kalkınma politikalarında esas vurgulanması gereken insanların memnuniyet derecesinin yükseltilmesi, sağlıklı bir yaşama sahip olması ve üretken olabilme kapasitelerinin geliştirilmesidir (Pike vd., 2008: 3; Nussbaum, 2011: 1).

Bu çalışmada, Muş ili örneğinde uygulanan kalkınma projelerinin sonuçlarına ilişkin değerlendirmeler yer almaktadır. Kalkınma projelerinin; bölgesel dengesizlik, az gelişmişlik, yoksulluk, işsizlik gibi temel toplumsal sorunlar üzerinde ne derece etkide bulunduğu; kalkınma projeleriyle hedef kitlenin sosyo-ekonomik yapısı üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığı araştırmanın problemini oluşturmaktadır. Kalkınma projelerinden yararlanan ve bu projeleri uygulayanların tutumları dikkate alınarak, uygulanan kalkınma politikalarının, az gelişmiş bölgelere sosyo-ekonomik yönden bir katkı sağlayıp sağlamadığı ve bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesindeki rolü eleştirel bir yaklaşımla ele alınmıştır. Proje temelli uygulanan kalkınma politikalarının, temel toplumsal sorunların giderilmesindeki rolü “il, kurum ve birey” temelinde kritik edilmiştir.

2. Kalkınmayla İlgili Temel Kavramlar

Kalkınma, uzun bir geçmişi olan ve aynı zamanda bir süreç ifade eden teknik bir kavramdır (Mair, 1987: 1). Kalkınma, bir bölgenin ekonomik etkinliğini ve istihdam olanaklarını o bölgede yaşayan herkesin lehine olacak şekilde artırma kapasitesi olarak tanımlanmaktadır (Barnet, 2008: 220). Kalkınma, insanı temel alacak bir biçimde, üretici güçlerin gelişmesini, emek verimliliğinin artmasını ve insanın daha fazla insanca yaşamasını ifade etmektedir (Tanilli, 2006: 296). “Kalkınma; herkesin temel hak ve temel sağlık, adalet, güvenlik, istihdam ve eğitim hizmetlerine ve bilgi kaynaklarına kolayca ulaşabildiği, piyasa koşullarının adil bir şekilde işlediği katılımcı, cinsiyet dengeli, demokratik ve kültürel dönüşümlere açık, saydam/hesap verebilir yönetim yapılarına sahip, toplumsal anlamıyla tüm dezavantajlı grup ve tabakaların ortadan kalktığı, sorun çözüme yeteneği gelişmiş, doğal kaynakları koruyan ve geliştiren, insanların geleceğe güvenle baktığı toplum ve topluluklar oluşturma eylemidir” (Saltık ve Açıkalın, 2008: 149-150). Kalkınma; politik nitelikli, içinde farklı toplumsal tabakaların tercihlerini barındıran ve buna göre tanımlanan, biçimlendirilen, yönlendirilen planlı bir eylem olarak nitelendirilmektedir.

Kalkınma, ekonomik verilerin dışında sosyal yönden de bir toplumun gelişimi olarak açıklanmaktadır. “Beslenme, barınma, sağlık, korunma gibi temel ihtiyaçların giderilmesi, istihdamın artırılması, eğitimde kalitenin sağlanması, kültürel ve insani değerlere daha fazla önem verilmesi, bireylerin ekonomik ve sosyal seçeneklerinin artırılması” kalkınmanın başlıca hedefleri arasında sayılmaktadır (Kaynak, 2007: 49).

Kalkınma, büyümeyi de içine alan çok boyutlu ve daha kapsamlı bir kavramdır. Kalkınma, büyümeye göre çok daha geniş ve toplumsal bir kavramdır. Büyüme, kalkınmanın gerçekleşmesi için gerekli olan fakat yeterli olmayan bir koşul olarak ele alınmaktadır. Büyümenin yapısı ve şekli, büyümenin yoksulluk ve eşitsizlik üzerindeki etkisi açısından önemlidir (Thorbecke, 2009: 165).

Kalkınma politikalarında izlenen ilke ve stratejilerin, toplumdaki tüm dezavantajlı kesimler açısından doğurduğu olumlu ya da olumsuz sonuçlar dikkate alınmalıdır. Kalkınma çalışmalarında kadınların toplumsal konumu özellikle önem taşımaktadır. Savunmasız toplum kesimlerinin durumunun iyileştirilmesi, yoksulluğun azaltılması, katılımcı demokratik yapıların güçlendirilmesi gibi ilkeler yeni kalkınma yaklaşımlarının benimsediği temel ilkelere (Shepherd, 1998: 17).

Günümüzde kalkınma sorunsalı, demokrasi sorunsalının çerçevesi içinde değerlendirilmekte, kalkınma hedefi ile demokrasi hedefi birbirini tamamlayan seçenekler olarak görülmektedir. “Bir ulusun zenginliğinin arttıkça demokrasinin de gelişerek sürdürülme şansının artacağı” kabul edilmektedir (Lipset, 1963: 48; İnsel, 2006: 198).

2.1. İnsani Kalkınma

İnsani kalkınma kavramı, “sağlık, eğitim, beslenme, barınma, bilgiye erişim, katılım, demokrasi ve özgürlük derecesi gibi birçok boyut ve bakış açısı içermektedir” (Thorbecke, 2009: 166). İnsani kalkınmada mal ve hizmetlerin üretim ve dağılımı ile insani yeteneklerin kullanımı ve geliştirilmesi birlikte ele alınır. İnsani kalkınma, insanı merkeze alıp onun tercihlerine yoğunlaşarak, mümkün olduğunca çok sayıda insanın yaşam kalitesini artırmayı hedeflemektedir. Çocuk ölüm oranlarının düşürülmesi, sağlık, beslenme ve eğitim olanaklarının yükseltilmesi ve kadınlar gibi toplumda dezavantajlı konumda yer alan insanların yaşam kalitesinin artırılması, insani kalkınmanın başlıca hedeflerindedir. İnsani kalkınmada temel öncelikler, yoksulluk ve eşitsizliğin giderilmesidir (Sallie, 2006: 467). İnsani kalkınmada temel amaç, insanların yapabildikleri ve sahip oldukları şeylerin çerçevesini genişletmektir. Bu çerçevede sağlıklı yaşam, eğitilmiş olma ve toplumsal yaşama aktif katılım örnek olarak verilebilir. Sen’in (2004) öne sürdüğü görüşler insani kalkınma kavramının gelişiminde belirleyici olmuştur. Sen, kalkınmayı bireyin yapabileceklerine ve sahip olabileceklerine engel olan sorunların ortadan kaldırılması olarak tanımlamaktadır. Sağlıksız yaşam koşulları, temel kaynaklara ulaşılmaması, politik alanlardaki özgürlüklerden yoksunluk temel sorunlar olarak sayılmaktadır.

Sen’in insani kalkınma yaklaşımının temelinde toplum ve kalkınma ile ilgili iki temel tezinin olduğu görülmektedir:

- (i) Değerlendirici Yaklaşım
- (ii) Kurumsal Yaklaşım

Değerlendirici yön, insan hayatındaki başarılarla ilgilidir. İnsan yaşamındaki iyileştirmeler ilerlemenin bir göstergesi olarak yorumlanır. Bu bakış açısı kalkınmayı ekonomik verilerle ele alan yaklaşımlarla uyumsuzdur. Kurumsal yön ise politika ve politik değişiklikler aracılığıyla insanın bu değişiklikleri nasıl başarabileceği ile ilgilidir. İnsani kalkınma yaklaşımı genellikle değerlendirici yön ile birlikte anılmaktadır. Kurumsal yön ise genellikle ikinci planda kalır (Fukuda-Parr, 2003: 303-304).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından hazırlanan İnsani Kalkınma raporları, başlangıçta sağlık ve eğitimdeki kamu harcamalarının nasıl dağıldığı ile ilgilidir. Günümüzde ise İnsani Kalkınma raporlarında kaynakların dağılımında eşitlik, temel hizmetlerdeki

verimlilik ve kalite konuları üzerinde durulmaktadır. Temel hizmetlerin etkin, eşit bir şekilde gerçekleştirilmesi ve kaynakların kullanımında denetimin sağlanabilmesi için kurumsal reformlar önemli bir role sahiptir. İnsani Kalkınma Endeksi temelde üç gösterge üzerine kurulmuştur: Birincisi, doğumda yaşam beklentisi ile ölçülen sağlıklı ve uzun bir ömür; ikincisi, okullaşma ve okuryazarlık oranı ile ölçülen eğitim ve bilgi düzeyi; üçüncüsü, kişi başına reel GSYİH rakamları kullanılarak ölçülen yaşam standardıdır (UNDP, 2000: 269). Bu göstergelerden hareketle ülkeler “düşük, orta, yüksek ve çok yüksek insani gelişmişlik düzeyine sahip olanlar” şeklinde dört grupta değerlendirilmektedir. BM’in 1991 tarihli İnsani Kalkınma Raporu’nda “İnsani kalkınma, makul insani tercihlerin çoğalmasını ifade eden bir süreç olarak” tanımlanmaktadır (UNDP, 1991: 2). İnsani kalkınma, insanların seçeneklerinin artırılması süreci olarak tanımlanır. 1994 İnsani Kalkınma Raporu’na göre gelişme; ekonomik büyümeyi sağlamakla beraber gelir dağılımında eşitliği sağlamayı, çevreyi korumayı, istihdamı artırmayı ve kadınların konumunu güçlendirmeyi temel alır (Kaynak, 2007: 69-77; Demir Şeker, 2011: 2). BM’nin kalkınmayla ilgili raporları, yoksulluk ile cinsiyet eşitsizliği arasında doğrudan bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda oluşturulan zenginliklerin bireylerin yaşam kalitesine ne ölçüde yansıdığı önem kazanmaktadır.

2.2. Sürdürülebilir Kalkınma

Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu raporuna göre, sürdürülebilir kalkınma “bugünün ihtiyaçlarının, gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılanmasıdır” (Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, 1991: 71; Bansal, 2005: 197; Pike, 2008: 4). Bu tanımdan hareketle çevre ve kalkınmanın birbirini tamamlayan iki temel unsur olduğu ve doğal dengeye zarar vermeksizin ihtiyaçların giderilebileceği vurgulanmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın çevresel, ekonomik ve toplumsal boyutları bulunmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma kavramıyla, çevresel değerlerin korunması, kaynakların verimli kullanılması, üretilen zenginliklerin ülkeler, bölgeler ve gelir grupları arasında adaletli bir şekilde dağıtılması, yoksulluğun azaltılması, toplumun temel ihtiyaçlarının giderilmesi ve toplumsal barışın tesis edilmesi vurgulanmaktadır (Kutlu, 2004: 218; Kaynak, 2007: 41). Sürdürülebilir kalkınma kavramı kendi içinde bir eşitlik vurgusu taşımaktadır. Bu eşitlik, şimdiki zaman açısından, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında olduğu gibi, gelecek zaman açısından ise şimdiki ve gelecek kuşaklar arasındaki bir durumu ifade etmektedir (Bansal, 2005: 198). Sürdürülebilir kalkınmayla toplumun bütün üyelerinin kaynaklara ve fırsatlara eşit ulaşma imkânı sağlanması hedeflenmektedir. Kalkınmanın sürdürülebilirliği gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkelerin ortak sorunu olarak kabul edilmektedir. Sürdürülebilir kalkınma, günümüzde yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası örgütlerin üzerinde önemle durduğu bir kavram olmuştur. Sürdürülebilir kalkınmanın üzerinde önemle durduğu konulardan biri, yoksulların temel ihtiyaçlarının giderilmesidir (Kırmızıaltın, 2008: 1063).

2.3. Yerel ve Bölgesel Kalkınma

Yerel kalkınma; bölgede, yerelde ya da yörede mevcut olan doğal, ekonomik, kültürel, teknolojik ve beşeri kaynakların

kullanılması yoluyla yerel düzeyde sunulan fırsatları, yerel aktörlerin katkısıyla azamiye çıkarmak olarak tanımlanmaktadır. Yerel kalkınma ile insan odaklı, eşitlikçi, kapsayıcı ve çok boyutlu bir kalkınma amaçlanmaktadır (Çarkçı, 2008: 59-74; Göymen, 2010: 133). Bölgesel kalkınma kavramı, bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılarak geri kalmış bölgelerin kalkındırılması olarak tanımlanmaktadır. Bölgesel kalkınma politikalarında, belirli bir bölgedeki kapasitenin geliştirilmesi için bölgenin ekonomik olanaklarının geliştirilmesi, bölgenin rekabet gücünün artırılması, bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması ve bölge insanının yaşam kalitesinin yükseltilmesi hedeflenmektedir. Bölgeler arası gelişmişlik farklarının tarihi, coğrafi, ekonomik, toplumsal, kültürel vb. sebepleri bulunmaktadır.

Bölgesel kalkınma politikalarında bölgeler arası ve bölge içinde sosyo-ekonomik yönden farklılıkların giderilmesi hedeflenmektedir. Türkiye’de 1960’lı yıllarda DPT’nin kurulmasıyla beraber, bölgeler arası farklılıkların giderilmesine daha fazla önem vermeye başlanmıştır. Ancak 1960’lardan itibaren uygulanan çok sayıda kalkınma planı ve programlara rağmen, bölgesel kalkınmışlık farklılıklarını azaltılmasında beklenen başarının gösterilemediği görülmektedir. Kaynakların politik kaygılarla belli çevreler için verimsiz bir şekilde kullanılması, yerel ihtiyaçların belirlenmesinde ve uygulanmasındaki merkeziyetçi yaklaşım, bölgesel planların uygulanması için gerekli olan nitelikli bölgesel yönetimlerin olmayışı, tek tip destek ve teşvik politikalarının uygulanmış olması, kamu kesimi ile özel sektör arasında işbirliği ve koordinasyonun tesis edilmemesi ve bölgesel kalkınmadan ziyade ulusal kalkınmaya öncelik verilmesi gibi faktörler bölgesel kalkınma politikalarında başarısızlığın sebepleri arasında sayılmaktadır (Ertugal, 2005: 63-86; Akın, 2007: 296; Göymen, 2010: 116).

2.4. Gelir Dağılımı Eşitsizliği

Gelir dağılımı tarihsel olarak incelendiğinde, eşitsizlik ve yoksulluk olgularının ön plana çıktığı görülmektedir. Bir ülkede gelir dağılımı eşitsizliği arttıkça yoksulluğun şiddeti de artmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde bakıldığında, hem dünyada kuzey-güney ekseninde hem de Türkiye’de doğu-batı ekseninde bölgeler arası gelir dağılımı eşitsizliklerinin artarak devam ettiği görülmektedir. Dünyada en zengin gelir grubunun toplam gelirden aldığı payın büyüme rakamlarıyla paralel olarak artması, gelir dağılımı eşitsizliğinin temel nedenleri arasında kabul edilmektedir (Selim vd., 2014: 76). Servetin sermaye sahiplerinde toplanması ve gelir eşitsizliğinin artması üzerine çeşitli eleştirel yaklaşımlar bulunmaktadır. Bir ekonomide sermayenin getirisinin ekonomik büyümeden yüksek olduğu durumlarda, sermaye sahiplerinin daha zenginleştiği, yoksulların daha da yoksullaştığı görülmektedir. Eşitsizliklerin artmasına ekonomik, toplumsal, askeri ve kültürel etmenler neden olmaktadır. “Zenginliğin paylaşımının tarihi, bir ülkenin genel tarihinin bir okuması olarak” değerlendirilmektedir (Piketty, 2014: 293).

Dünya ekonomileriyle karşılaştırılarak Türkiye ekonomisine bakıldığında, Türkiye’nin gelir dağılımı açısından, adaletsizliğin oldukça yüksek olduğu ülkeler grubunda yer aldığı görülmektedir (Selim vd., 2014: 61). 1930’lardaki ekonomik bunalım ve 1960’lardan sonraki sanayileşme

süreciyle birlikte Türkiye’de, gelir dağılımı eşitsizliği yüksek boyutlara ulaşmıştır (Keyder, 1999: 278). Gini katsayısına göre Türkiye’de bölgeler arası gelir farkları OECD ülkelerinin ortalamasının üzerinde bir değere sahiptir. Türkiye’nin OECD ülkeleri arasında gelir dağılımı adaletsizliğinin en yüksek olduğu ülkelerden biri olması, yoksulluk, eşitsizlik ve sosyal dışlanma gibi temel toplumsal sorunları büyütülmektedir. Gelir dağılımındaki eşitsizlik konusunda bölgeler arası farklılıklardan ziyade bölge içindeki farklılıkların daha fazla etkili olduğu iddia edilmektedir. Bu nedenle ülke genelinde var olan eşitsizlikle mücadelenin başarılı olabilmesi için öncelikle bölgelerin kendine özgü yapılarının doğurduğu eşitsizliklerle mücadele edilmesi gerekmektedir (Selim vd., 2014: 153). Bu bağlamda gelir dağılımında görülen eşitsizliklerin bölgeler arası ve bölge içindeki temel nedenlerinin bilimsel açıdan araştırılması önem arz etmektedir.

2.5. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği

Dünya genelinde, kadınların erkeklere oranla temel insani gereksinimlerin karşılanması açısından daha yoksun kaldıkları, daha sağlıklı yaşamadıkları, daha fazla ayrımcılık ve şiddete maruz kaldıkları görülmektedir. Ayrıca, çoğu toplumda kadınların eğitim olanaklarından yeterince yararlanamama, mesleki kariyer yapmada engellerle karşılaşma, iş yaşamında ayrımcılığa maruz kalma, politik yaşamdan dışlanma gibi büyük sorunlarla karşı karşıya oldukları görülmektedir. Kadına yönelik söz konusu ayrımcı sosyal ve politik faktörler, kadının duygusal açıdan yıpranmasına ve insani yapabilirlik kapasitesinin zayıflamasına neden olmaktadır. Bu ayrımcı uygulamalar karşısında, özellikle az gelişmiş ülkelerde kadınlar, haklarının savunulmasını sağlayacak hukuksal ve kurumsal yapılardan yoksun bırakılmaktadırlar. Gelişmiş ülkelerde nispeten kadının konumunda iyileşme olmakla beraber, insani yaşam kriterlerinde istenilen düzeyde bir ilerlemenin olmadığı görülmektedir (Nussbaum, 2000: 1-2).

3. Kalkınma Kuramları

Kalkınma kuramlarının küresel eşitsizlik, yoksulluk gibi sorunların ele alınmasında birbirinden farklı, kendilerine özgü güçlü ve zayıf yönleri bulunmaktadır. Kalkınmayla ilgili “modernleşme” olarak nitelendirilen geleneksel yaklaşım, Batı tipi sanayileşme ve ekonomik büyümeyi önemsemeyerek Batı tipi kalkınma politikalarını tek alternatif olarak görmektedir. Kalkınmayla ilgili eleştirel yaklaşımlar ise sanayileşme ve ekonomik büyümeyi referans alan yaklaşımı reddetmekte ve farklı alternatif kalkınma modellerini içeren yaklaşımları savunmaktadır. Dolayısıyla kalkınmayla ilgili çalışmalarda, modernleşme ve bağımlılık kuramlarının kalkınmaya ilişkin farklı bakış açıları bulunmaktadır. Bu bağlamda, kalkınma konusundaki temel yaklaşımların genel bir çerçevede ele alınmasının yararlı olacağı düşünülmüştür.

3.1. Modernleşme Kuramı

Modernleşme kuramına göre az gelişmiş ülkeler; modern ekonomik kurumları, teknolojileri ve kültürel değerleri benimsemeleri durumunda ekonomik yönden gelişebileceklerdir. Modernleşme kuramında, gelişme geleneksel olandan modern olana doğru aşamalı bir geçiş

şeklinde ele alınmaktadır. Modernleşme kuramında, az gelişmiş ülkelerin kalkınabilmesi, gelişmiş ülkelerin sahip oldukları sosyal, siyasal ve ekonomik değerleri kabul ederek uygulaması durumunda mümkün olabileceği ifade edilmektedir. Modernleşme kuramcıları, az gelişmiş ülkelerin Batı kapitalizminin ekonomik ve toplumsal sistemini örnek alarak uygulaması durumunda gelişmiş ülkelerin seviyesine çıkabileceklerini savunmaktadırlar. Modernleşme kuramına göre “az gelişmiş toplumlar”, “modern” ya da “gelişmiş” toplumlara dönüşmek zorundadırlar. Modernleşme kuramcıları kalkınma ile ilgili uygulanmakta olan politikaları olumlu bir şekilde değerlendirmektedirler (Marshall, 1999: 261; Giddens, 2008: 451; Heywood, 2011: 356). Modernleşme kuramında kalkınma süreci, gelenekselden moderne doğru çizilmektedir. Hedef, az gelişmiş dünyada Batı tipi ekonomik yapılar veya kurumlar oluşturmaktır. Modern toplumun sahip oldukları, geleneksel toplumun “şimdilik” sahip olmadıklarıdır. Rostow “İktisadi Gelişmenin Merhaleleri” isimli çalışmasında her az gelişmiş toplumun tarihsel olarak belirli aşamalardan geçerek gelişebileceğini ileri sürmektedir. Rostow’un yaklaşımında kalkınma sanayileşmeyle, modernleşme ise Batılılaşmayla eşanlamda kullanılmaktadır (Rostow, 1971: 21-22). Bu dikotomi Batılı birçok aydın tarafından yanlış bulunmuş ve eleştirilmiştir. Rostow’un öngördüğü ilerlemeci toplumsal gelişme çizgisinin henüz gerçekleşmediği ve gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasındaki eşitsizliklerin her geçen gün arttığı görülmüştür. Kalkınmanın iddia edildiği gibi basit ve otomatik bir geçiş süreci olmadığı anlaşılmıştır. Rostow’un savunduğu ilerlemeci bakış açısı özellikle bağımlılık kuramı temsilcilerinin sert eleştirilerine maruz kalmıştır. Bağımlılık teorisyenleri modernleşme teorisini, etnosantrik ve kültürel çeşitliliği ihmal eden bir sosyal düzenleme kuramı olarak görmektedirler (Marshall, 1988: 662; Kline, 2006: 460).

3.2. Bağımlılık Kuramı

Bağımlılık kuramı temsilcileri ağırlıklı olarak sosyal problemler ve eşitsizlikler üzerinde durmuşlardır (Harrison, 1988: 62; Ercan, 1996: 142). Bağımlılık kuramcılarına göre yoksulluk, az gelişmişlik, açlık gibi temel sorunlar kapitalist sistemin yapısından kaynaklanmaktadır. Bağımlılık, gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki ilişkilerin yapısını anlatır. Az gelişmişlik, kapitalizmin dünya çapında yayılmasının bir ürünüdür. (Gülalp, 1983: 133; Freyssinet, 1985: 348; Savran, 2008: 256). Bağımlılık kuramı temsilcilerine göre, küresel kapitalist sistemde az gelişmiş ülkeler, yoksulluk ve sömürü çarkının içine hapsedilmiştir. Küresel eşitsizlik, güç kullanma dâhil her türlü yolla muhafaza edilmektedir. Kapitalist ekonomik sistemin değişmesiyle bu sorunlar ortadan kaldırılabilir (Giddens, 2008: 455). Ülkeler arasında görülen ekonomik ilişkilerdeki eşitsizlik, dünya kaynaklarının kullanımına ve kontrolüne yansımaktadır (Tümertekin, 2007: 106). Az gelişmiş ülkelerin kalkınması, kapitalist ülkelerle eşitsiz ilişkilerin ortadan kaldırılmasını zorunlu kılmaktadır (Freyssinet, 1985: 226). Bağımlılık okulu temsilcilerinin en önemli ortak noktaları, geri kalmışlığın nedenlerini geri kalmış ülkeler dışında arıyor olmalarıdır (O’Brien, 1992: 34; Turner, 2006: 133). Bağımlılık kuramında, gelişme ve az gelişme kavramları aynı madalyonun iki yüzü olarak değerlendirilmekte ve sosyo-ekonomik koşullar bir ülkenin dünya ekonomik sisteminde bulunduğu konumla

ilişkilendirilmektedir (Meier, 1989: 62). Kapitalizm, dünya ekonomisinde eşit olmayan ilişkilerin egemenlik kurmasına sebep olmaktadır. Kapitalist mekanizmalar merkezde kalkınmayı, çevrede ise az gelişmişliği doğururlar. Kapitalist sistem aynı anda hem kalkınmayı hem de az gelişmişliği üretmektedir. Geri kalmışlık ve gelişmişlik dünya kapitalist sisteminin işleyişinde eşzamanlı olarak üretilmektedir (Hirschman, 2007: 44; Bernstein, 2008: 394; Merquior, 2008: 66).

Demokrasi ve kapitalist kalkınma arasındaki ilişkiyi irdeleyen Frank, üçüncü dünya ülkelerinde 1970'lerde yaşanan sistematik insan hakları ihlalleri ve siyasal şiddet olaylarının tesadüfi olmadığını aksine bunun ekonomik sömürü için bir gereklilik olduğunu belirtmektedir (Frank, 1981: 88). Frank, "modernleşme teorisinin ampirik olarak geçersiz, teorik olarak yetersiz ve siyasal olarak etkisiz" olduğunu öne sürmüştür. Frank'a göre gelişmenin her ülkede aynı aşamalardan geçerek gerçekleşeceği vurgusu büyük bir yanılgıdır (Ercan, 1996: 153). Bağımlılık teorisyenleri, devlete önem vermekle beraber, uluslararası sistemden bir kopma olmadığı takdirde kalkınmanın gerçekleştirilmesi konusunda devletin gücüne karşı eleştirel ve şüpheci bir bakış açısı sergilemektedirler (Tüylüoğlu ve Çeştepe, 2008: 77).

3.3. Dünya Sistemi Kuramı

Dünya sistemi kuramına göre az gelişmişlik 'kapitalist olmayan bir dünyanın kapitalistleştirilmeye çalışılmasının' bir sonucudur. Dünya sistemi yaklaşımı, Batı'nın gelişmişliğiyle Batı dışı toplumların az gelişmişliğini kapitalist dünya ekonomisi içindeki eşitsiz gelişme süreci ile açıklamaktadır. "Çevre"nin, "Merkez"nin taleplerine etkin bir şekilde cevap verecek şekilde biçimlenmesi söz konusudur. "Çevre"nin az gelişmişliği sürekli olarak yeniden üretilmektedir (İslamoğlu, 2010: 53). Dünya Sistemi Kuramının temsilcilerinden Wallerstein'a göre dünya kapitalist sistemi, insanlığın barındırması gereken eşitlik, adalet gibi kavramların gerçeklik kazanması, olması gereken nitelikleri taşımamaktadır. Merkez ülkelerin sahip oldukları baskıcı güç, çevre ülkelerin gelişmesinin önünde bir engel olarak kullanılmaktadır (Cirinlioğlu, 1999: 169; Dobbin, 2013: 42). Wallerstein'e göre (2010: 347), dünya birbirine eşit olmayan ve zengin bölgelerin yoksul bölgeleri sömürdüğü üç ekonomik bölgeye ayrılmıştır: "Merkez, çevre ve yarı çevre." Wallerstein'a (2010) göre az gelişmiş ülkelerin kalkınma çabalarının akıbeti, uluslararası ekonomik ve politik sistem tarafından belirlenmektedir. Dünya sistemindeki koşullar ve yapılarla bağlı olarak ülkelerin kalkınma çabaları şekillenmektedir. Wallerstein'a göre kapitalist sistem, siyasal bir sistem olmaktan ziyade ekonomik bir sistemdir ve bu özelliğinden dolayı küresel bir güce sahiptir. Kapitalist dünya ekonomisinin siyasal sistemlerce karşı konulması zor olan bu gücünden dolayı merkez, yarı çevre ve çevre ülkeler arasında var olan sömürüye dayalı eşitsiz ilişki varlığını sürdürmektedir. Kalkınmayla ilgili herkes tarafından kabul edilen ortak bir açıklama ya da tanım yapmanın zor olduğunu vurgulayan Wallerstein, son yıllarda herhangi bir yerde herhangi bir hükümetin kalkınmayla ilgili gerçek anlamda yararlı bir çalışmasının olduğundan da şüphe duymaktadır. Wallerstein, "daha fazlayı" elde etme çabası olarak nitelendirilen kalkınmanın nasıl olacağı, nasıl sürdürüleceği

tartışmalarının yanı sıra, kalkınma politikalarının toplumsal amaç için sunuluyor olmasının çoğu insana umut verdiğini iddia etmektedir (Wallerstein, 1994).

4. Türkiye'de Kalkınma

Türkiye'de kalkınma politikalarının uygulandığı 1923-1950 yılları arasındaki dönem devletçilik dönemi, 1950-1960 yılları arasındaki dönem liberal dönem, 1960'tan günümüze kadar sürmekte olan dönem ise planlı dönem olarak nitelendirilmektedir. 1923-1960 yılları arasında İzmir İktisat Kongresi'nin düzenlenmesi, Aşar Vergisi'nin kaldırılarak gelir ve emlak vergisinin getirilmesi, toprak reformunun yapılması, tarımın makineleştirilmesi kalkınma politikalarıyla ilgili önemli çalışmalar olarak dikkat çekmektedir. 30 Eylül 1960 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve 1963 yılından itibaren beş yıllık kalkınma planlarının yapıldığı döneme girilmiştir (Soyak, 2003: 175). Planlı dönemde, bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmaya yönelik politikalar uygulanmıştır. 1960'lardan itibaren kalkınma planları, kalkınma politikaların en önemli aracı olarak kabul edilmiştir. Kalkınma planları genellikle uzun, orta ve kısa dönemli olmak üzere üç şekilde ele alınmaktadır. Türkiye'de hazırlanan tüm kalkınma planları beş yıllık, dokuzuncu kalkınma planı ise yedi yıllık olarak hazırlanmıştır. En son uygulanmakta olan 10. Kalkınma Planı dâhil olmak üzere, tüm kalkınma planları, planlı kalkınma döneminin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

4.1. Kalkınma Ajansları

Türkiye'de 5449 sayılı kanuna göre kurulan kalkınma ajansları, kamu sektörü, özel sektör ve STK'lar arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin bir şekilde kullanımını sağlamak, bölgesel gelişmenin hızlandırılması için yerel aktörlerin potansiyelini harekete geçirmek, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla kurulmuş yapılardır. Bu yapılar aracılığıyla uygulanacak olan kalkınma projeleriyle, yoksul bireylerin sosyo-ekonomik açıdan yaşam düzeylerinin iyileştirilmesi ve ekonomik yapının güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Kalkınma ajansları, merkezi hükümetten bağımsız bir idari yapıda sınırları belirlenmiş bir bölgenin sosyo-ekonomik koşullarını geliştirmek amacıyla oluşturulmuş kuruluşlardır. Kalkınma ajansları, bölgeler arası eşitsizliği gidermek, yerel ve bölgesel girişimciliği desteklemek, altyapı hizmetlerinin sunulmasına yardımcı olmak gibi hedefleri gerçekleştirmek için kurulmuştur (DDK, 2014: 768). Kalkınma ajansları, yerel ve bölgesel kalkınma konusunda faaliyetlerde bulunan temel aktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Kalkınma ajansları, kırsal ve bölgesel kalkınma projelerinin izlenmesi, denetlenmesi ve koordinasyonunda Kalkınma Bakanlığı'na karşı sorumludur. Kalkınma Ajansları ile ilgili olarak 2006 yılında kabul edilen 5449 nolu Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanunu'nun birinci maddesinde Kalkınma Ajanslarının kuruluş gerekçesi, amaç ve kapsamı şöyle tanımlanmaktadır: "Kalkınma Ajansları, kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma planı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi

hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla kurulmaktadır.”

4.2. Sosyal Destek Programı

Kalkınma Bakanlığı'na bağlı illerde faaliyet gösteren Sosyal Destek Programı (SODES), sosyo-ekonomik yapıdaki değişim, göç, kentleşme gibi nedenlerle ortaya çıkan yeni sosyal ihtiyaçların giderilmesi amacıyla proje temelli oluşturulmuş bir programdır. SODES ile sosyal kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve sosyal refahın artırılması hedeflenmektedir. SODES Uygulama Usul ve Esasları yönergesine göre, SODES projeleri “istihdam, sosyal içerikli çalışmalar, kültür, sanat, spor ile ilgili çalışmaları ve kurumsal kapasite geliştirme ödeneği ile ilgili çalışmaları” içermektedir. İstihdam içerikli projelerle; istihdam edilebilirliğin artırılması, ildeki ihtiyaçlara uygun alanlarda nitelikli işgücünün yetiştirilmesi, mesleki bilgi ve becerilerin geliştirilmesi ve kendi işini kurabileceklere destek olunması hedeflenmektedir. Sosyal içerikli projeler aracılığıyla yoksullar, işsizler, kadınlar, engelli bireyler, dezavantajlı çocuklar ve gençler gibi toplumun sosyo-ekonomik açıdan farklı kesimlerinin önemli fırsatlardan yararlanma şansını yakalayabilmesi hedeflenmiştir. Kültür, sanat ve spor içerikli projelerle; toplumun ihtiyaç duyduğu kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetlerin geliştirilmesi ile özellikle çocukların ve gençlerin bu tür faaliyetlerden yararlandırılmasına ve yönlendirilmesine yönelik projelerin gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir.

Valiliklerin koordinasyonunda hazırlanan SODES projelerinin uygulanması sürecinde yerel düzeydeki kamu kurumları, belediyeler, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarından destek alınmaktadır. SODES kapsamında yer alan projeler; valiliklerin koordinasyonunda kamu kuruluşları, il özel idareleri, belediyeler, köylere hizmet götürme birlikleri, üniversiteler, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları tarafından hazırlanmakta ve yürütülmektedir. SODES projelerinin büyük çoğunluğu illerdeki kamu kurum ve kuruluşlarının yerel birimleri tarafından yürütülmektedir (SODES, 2011).

5. Araştırma Bulguları

Bu bölümde öncelikle Muş ili hakkında genel tanıtıcı bilgiler verilmiştir. İl hakkında genel bilgiler verildikten sonra Muş'ta 2010 ile 2012 yılları arasında Kalkınma Bakanlığınca desteklenen DAKA ve SODES bünyesinde uygulanan kalkınma projelerinin yerel ve bireysel düzeyde uygulayıcı ve yararlanıcılar açısından değerlendirilmesi yer almaktadır.

1970'lerden itibaren doğudan batıya artarak devam eden göç, bölge illeriyle beraber Muş ilinin az gelişmişliğinin temel sonuçlarından biri olarak kabul edilmektedir. Göçle birlikte nitelikli iş gücü ve sermayenin bölgeden çıkması Muş iliyle beraber bölge illeri açısından büyük bir kayıp olarak değerlendirilmekte ve bölgeler arası dengesizliğin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Muş ilinin ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. İstihdamın sektörel dağılımı itibarıyla, ilde tarım ağırlıklı bir yapı görülmektedir. İlde sınırlı sayıda var olan sanayi tesisleri büyük oranda tarıma dayalıdır. Murat ile Karasu gibi zengin su kaynaklarını barındırmasına rağmen Muş Ovası'ndan bugüne kadar yeterince verim alınmadığı

görülmektedir. İklim koşulları, sulama altyapı sistemi konusundaki yetersizlikler, drenaj sorunu gibi etkenler ovadaki tarımsal faaliyetleri olumsuz olarak etkileyen unsurlar arasında sayılmaktadır. Muş Ovasının ortasından akıp geçen Murat ve Karasu nehirlerinin yeterince değerlendirilememesi, Muş ili ekonomisinin gelişmemesinin temel nedenlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Sönmez, 2014: 32). Muş, tarımsal istihdamın yoğun olduğu bir il olmasına rağmen, Muş'ta tarımsal verimlilik Türkiye ortalamasının altındadır. Muş ilindeki tarım arazilerinde ağırlıklı olarak tahıl, şeker pancarı, tütün ve ayçiçeği ekimi yapılmaktadır. Temel bitkisel ürün buğdaydır. İlde tarıma dayalı sanayi sektörü gelişmemiştir. Murat Nehri üzerinde yapımı devam eden Alparslan I ve Alparslan II barajlarının ilgili diğer bileşenlerle birlikte tamamlanması durumunda, ilin sosyo ekonomik olarak gelişmesinde büyük bir ilerlemenin sağlanacağı beklenmektedir. Özellikle Alparslan II barajının tamamlanması durumunda, Muş Ovası'nda sulu tarıma dayalı ürünlerde kapasitenin artacağı ve tarımsal sanayinin gelişeceği düşünülmektedir. Muş'ta meraya ve yerli ırka dayalı büyükbaş hayvancılık yapıldığından hayvan birim başına düşen et ve süt üretimi düşüktür (TÜİK, 2014: 12).

İldeki doğurganlık ve kız çocuklarının erken yaşta evlilik oranı, Türkiye ortalamasının üzerindedir. Eğitim, sağlık, kişi başına düşen milli gelir, kentleşme gibi temel göstergelerde Muş ili son sıralarda yer almaktadır. Hem Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan raporlarda hem de TÜİK verilerinde bölgeler ve iller arası gelişmişlik farklarının yükseklik derecesi Muş ili örneğinde açıkça görülmektedir. Muş iline ilişkin veriler, Türkiye'nin genel ortalamasıyla karşılaştırılarak incelendiğinde, Muş'ta kişi başına düşen gelirin düşük, tarımla uğraşan nüfus oranının fazla, doğum oranının yüksek, sermaye yetersizliği nedeniyle yatırım oranının düşük, gelenek vb. nedenlerden dolayı kadının toplumsal konumunun zayıf ve kentin altyapı olanaklarının yetersiz olduğu görülmektedir.

5.1. Muş İlinde Uygulanan Kalkınma Projeleri

Bu çalışma için ilgili kurumlardan alınan izinler çerçevesinde, 2010 ve 2012 yılları arasında Muş ilinde uygulanan kalkınma projeleri incelenmiştir. Yapılan incelemeler ve görüşmeler sonucunda elde edilen verilerden hareketle uygulanan projelerin hem bütçe hem de içerik açısından dar kapsamlı olarak hazırlandığı görülmüştür. Bu bağlamda Türkiye'nin genelinde hâkim olan projelere ilişkin merkeziyetçi, homojen yaklaşımın Muş iline de benzer şekilde yansıdığı söylenebilir. 2010 ve 2012 yılları arasında Muş ilinde toplam 100 proje SODES tarafından desteklenmiş ve projeler için eş finansman dâhil 16.387.770 TL harcandığı belirlenmiştir. Kalkınma Bakanlığı'na göre, 2008 – 2012 yılları arasında SODES programı çerçevesinde Türkiye'nin farklı bölgelerindeki 34 ilde 5.792 proje uygulanmış ve toplamda 674,4 milyon TL harcanmıştır. SODES projeleriyle “öğrencilere yönelik etüt merkezleri, çeşitli sınavlara hazırlık kursları, mesleki eğitim kursları, kültür, sanat ve spora yönelik faaliyetler, öğrenci gezileri” gibi çalışmalar desteklenmiştir. Muş ilinde uygulanan SODES projelerinin 58'i kültür, sanat ve spor; 26'sı sosyal içerme ve 17'si istihdamın geliştirilmesine yönelik çalışmaları içermektedir.

Kalkınma Bakanlığı'nca hazırlanan 2012 Yılı Kalkınma Ajansları Genel Faaliyet Raporu'ndaki bütçe ile ilgili veriler incelendiğinde, Türkiye'deki 26 kalkınma ajansının tümünde bütçelerin birbirine yakın rakamlardan oluştuğu görülmektedir. Kalkınma ajanslarının birbirine yakın bütçe rakamlarıyla faaliyet gösteriyor olması, bu ajansların kuruluş gerekçelerinden biri olan ajansların bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesindeki rolü konusunda etkisinin zayıf olacağını göstermektedir. Rapora göre, tüm ajansların 2012 yılı toplam bütçesi 450.000.000 TL ve her bir ajansa ortalama 17.000.000 TL aktarıldığı görülmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 40).

Kurum tipine göre 2010-2012 yılları arasında uygulanan projelerin dağılımı incelendiğinde, SODES tarafından uygulanan proje sayısının %69,9 ve DAKA tarafından uygulanan proje sayısının ise %30,1 olduğu görülmektedir. Proje sayısı açısından SODES tarafından uygulanan projelerin DAKA tarafından uygulanan projelere göre fazla olduğu görülmektedir. Ancak sözkonusu projelerin bütçe miktarı açısından her iki kurum açısından birbirine yakın olduğu görülmektedir. SODES projeleri sayısal olarak fazla olmakla beraber, bütçe açısından DAKA projelerine denk bir bütçeye sahip olduğu görülmektedir. SODES projelerinde "Kültür, Sanat, Spor ile Sosyal İçerme" bileşenlerinde daha fazla yoğunlaşma olduğu görülmektedir. DAKA projelerinde ise "Kapasite Artırımı ve Yeni İşletme Kurulumu" bileşenlerinde yoğunlaşma olduğu görülmektedir.

5.2. Muş İlinin Temel Sorun Alanları

Muş ilinin sorunları konusunda, görüşme grubunun en çok vurguladığı temel sorun alanlarının işsizlik ve nitelikli iş gücü eksikliği olduğu görülmektedir. İşsizlikle beraber nitelikli iş gücü yetersizliğinin dile getirilmesi TÜİK ve Kalkınma Bakanlığının Muş ili hakkındaki verileriyle büyük oranda örtüşmektedir. Eğitimsizlik, coğrafi koşullar, kadının toplumsal konumunun zayıflığı, sosyal faaliyetler ve altyapı konusundaki eksiklikler, çalışma kültürünün olmaması, Muş Ovası'nın tarımsal potansiyelinin ve hayvancılığın yeterince değerlendirilememesi, gençler arasında madde bağımlılığının giderek artması dile getirilen diğer sorun alanları olarak dikkat çekmektedir.

Katılımcılara, en çok vurgulanan sorunlardan biri olarak öne çıkan "işsizliğin temel sebepleri ve bu konuda neler yapılması gerektiği" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılar, Muş ilindeki işsizliğin temel sebepleri olarak "sanayi yatırımlarının düşüklüğü, köyden kente göçün bilinçsizce gerçekleşmesi, göçün yönetilememesi, yerel işletme sayısının yetersiz olması ve çiftçiye tembelliğe alıştıran tarımsal desteklere ilişkin uygulanan sistemden kaynaklanan sorunlar" gibi unsurları sıralamıştır. Katılımcıların çoğu, ildeki işsizlik oranının yüksek olduğunu vurgulamıştır. Katılımcılar işsizliğin çözülmesi amacıyla nitelikli işgücü konusundaki eksikliklerin giderilmesi, bölgenin koşullarına uygun yatırımların yapılması ve sermayeyi bölgeye çekecek teşviklerin güçlendirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Kamu yatırımlarının özellikle sanayi yatırımlarının öncelikli devlet eliyle yapılması önerilmektedir. Özel sektörün bölgede gelişmesi için öncelikle devletin inisiyatif kullanması gerektiği ifade edilmektedir. Proje yararlanıcısı ve uygulayıcısı konumunda yer alan katılımcılar, bölgeye yatırımların yapılması konusunda ilgili devlet kurumlarının

yetersiz kaldığı veya ilgisiz davrandığı şeklinde eleştirel bir tutum sergilemişlerdir.

Katılımcılar, bölgede istihdamın artırılması için uygulanacak olan kalkınma politika ve projelerinde, kadına yönelik çalışmalara ağırlık verilerek kadının konumunun güçlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Bölgede yaşanan çatışma ortamından, kadınların toplumsal koşulların etkisiyle birlikte düşünüldüğünde erkeklere göre daha fazla zarar gördükleri ifade edilmiştir. Kadının toplumda ikincil konumda yer almasıyla ilgili olarak katılımcıların büyük çoğunluğunun rahatsızlık duydukları gözlemlenmektedir. Bazı katılımcıların kadının toplumsal konumuna ilişkin geleneksel bir tutum sergilemeleri ve kadına yönelik ayrımcı uygulamalara dair kendilerince meşru gerekçeler öne sürmeleri anlamlı bulunmuştur. Geleneksel mesleki rolleri kadına uygun gören ve kadınların bu rolleri pekiştirmesiyle haklarını kullanabileceğini düşünen bazı katılımcılar, kadın erkek arasında eşitlikten ziyade bir denklik olması gerektiği şeklinde bir tutum sergilemişlerdir. Katılımcılar işsizliğin sadece Muş iline özgü bir sorun olmadığını ve bu sorunun aynı zamanda tüm ülkenin temel sorunlarından biri olduğunu ifade etmektedirler. İşsizlikle mücadele bağlamında Muş ilinin var olan potansiyelinin yeterince değerlendirilmediği ayrıca vurgulanmaktadır.

5.3. Yoksullukla Mücadele ve Sosyal Yardımlar

Uygulanmakta olan sosyal politikalar bağlamında çalışma grubunun yoksullukla mücadele amacıyla Muş'taki kamu kurumları tarafından dağıtılan ayni veya nakdi yardımlar konusundaki değerlendirmeleri sorulmuştur. Katılımcıların büyük bir kısmı ilgili kurumlar tarafından yapılan yardımları, sosyal devlet olmanın bir gereği olarak görmektedir. Ancak yapılan söz konusu yardımların, yoksulluk sorununu ortadan kaldırmadığı ve bu tip yardımların sadece geçici çözümler olarak değerlendirildiği görülmektedir. Uygulanan yardım sistemi ile ilgili olarak bazı katılımcıların işleyiş mekanizması hakkında bazı endişeleri dile getirdikleri görülmektedir. Söz konusu endişelere, yapılan yardımlarda zaman zaman iltimasın yaşanması ve yardım alan insanların kolaycılığa teşvik edilmesi örnek olarak verilebilir. Uygulanan yardım sistemi ile ilgili olarak bazı katılımcıların işleyiş mekanizması hakkında bazı endişeleri dile getirdikleri görülmektedir. Yoksullukla mücadele konusunda katılımcılar, "insan sermayesinin güçlendirmesini, eğitime yatırımın artırılmasını, istihdam olanaklarının geliştirilmesini, tarımsal verimliliğin artırılmasını, ilin var olan potansiyelinin doğru ve etkin bir şekilde değerlendirilmesini" çözüm önerileri olarak ifade etmektedirler.

5.4. Proje Uygulama Süreci ve Projelerin Verimliliği

Proje yararlanıcıların çoğunluğu projeler konusunda yeterince duyurunun yapılmadığını, genellikle yakın çevre aracılığıyla ve internet yoluyla bilgilendiklerini ifade etmişlerdir. Bilgilendirmeler konusunda proje yararlanıcıları, ilgili kurumların yeterince görevlerini yerine getirmediğini ve yapılan duyuruların yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Yapılan bilgilendirme toplantılarının da yetersiz olduğunu, dar kapsamlı olarak gerçekleştirildiğini ve potansiyel yararlanıcıların çoğunluğunun toplantılardan habersiz olduklarını vurgulamışlardır. Bilgi kaynakları

konusunda proje uygulayıcıları, çalıştıkları kurumun internet sitesi ve çeşitli bilgilendirme toplantıları vasıtasıyla projeler konusunda bilgi sahibi olduklarını ve bu bilgileri potansiyel yararlanıcı olan kurum ya da bireylerle paylaştıklarını ifade etmişlerdir.

Proje uygulayıcısı konumunda yer alan SODES ve DAKA çalışanları, projeler konusunda kendi kurumlarının potansiyel yararlanıcılara yönelik yeterince bilgilendirme çalışmasının yapıldığını ifade etmişlerdir. Yapılan bu çalışma sürecinde hem uygulayıcıların hem de yararlanıcıların haklı olduğu taraflar olmakla beraber, genellikle vatandaşa yönelik yeterince bilgilendirme faaliyetinin yapılmadığı şeklindeki yargıda kısmen doğruluk payının olduğu gözlemlenmektedir. Bilgilendirme veya tanıtım toplantılarındaki katılım oranının düşük düzeylerde olması bu duruma örnek verilebilir. Projeler konusunda iki tarafta da uzman olarak nitelendirilen çok az sayıda kişinin yeterli bilgi veya birikime sahip olduğu gözlemlenmektedir.

DAKA ve SODES tarafından istihdamı artırmak amacıyla farklı nitelikte projeler desteklenmiş ve uygulanmıştır. SODES projelerinde daha çok mesleki kurslar yoluyla ilde istihdama katkı hedeflenirken, DAKA projelerinde özellikle KOBİ'lerin işletme kapasitelerinin artırılarak istihdamın geliştirilmesi hedeflenmiştir. DAKA projelerinde makine, teçhizat alımı gibi maddi desteklerle işletmeler güçlendirilmeye çalışılmıştır. Uygulayıcıların gözüyle bakıldığında, bu tür desteklerin büyük bir katkı sağlayacağı varsayılmıştır. Yaralanıcıların gözüyle bakıldığında ise bu tür desteklerin yetersiz olduğu ve eksiklikler içerdiği düşünülmektedir. Uygulanan projelerden yeterince verim alınmaması ve sürdürülebilirliğin sağlanmaması, verilen maddi desteklerin düşük olmasına bağlanmaktadır. Ayrıca, il ve bölge koşulları yeterince dikkate alınmadan projelerin hazırlanıp uygulanmasının projelerdeki verimliliği düşürdüğü ifade edilmektedir. Projelerin verimliliği konusunda, son dönemlerde belli bir birikim olmasından dolayı geleceğe dönük olarak bazı katılımcıların yer aldıkları projelerden hareketle umutlu oldukları gözlemlenmiştir. Özellikle SODES tarafından desteklenen gençlere ve kadınlara yönelik projelerde memnuniyet düzeyinin DAKA projelerine kıyasla yüksek olduğu görülmektedir. Bu projelerle, toplumun dezavantajlı kesimlerine katkı ve destek sağlanmasının amaçlandığı ifade edilmektedir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu, uygulanan kalkınma projelerinin bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesindeki katkısının oldukça düşük olduğunu ve bu tip projelerle kalkınmayla ilgili sorunların çözülemeyeceğini ifade etmektedirler. Yaşam kalitesinin yükseltilmesi konusunda bazı katılımcılar, uygulanan projelerin kısmen de olsa katkı sağladığını düşünmektedirler.

Çalışmamızda kalkınma ajanslarıyla ilgili ulaşılan verilerin, Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu (DDK) tarafından hazırlanan kalkınma ajanslarının uygulama sonuçlarının değerlendirildiği raporun sonuçlarıyla büyük oranda örtüştüğü görülmektedir. DDK raporunda vurgulandığı üzere (2014: 776); kalkınma ajanslarının tamamı; organları, fonksiyonları, kullanacağı araçları, personel yapısı, birimleri gibi tüm unsurları ile tek tip olarak örgütlenmiş olmasının büyük bir çelişki oluşturmaktadır. Kalkınma ajanslarının bu kurumsal yapısıyla bölgesel ve yerel kalkınma sağlanamamakta ve beklenen düzeyde başarı yakalanmamaktadır.

6. Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma sonucunda, kalkınma ajansı ve SODES tarafından uygulanan projelerin, kalkınmayla ilgili hedeflerin gerçekleştirilmesindeki katkısının oldukça düşük olduğu görülmüştür. Çalışma grubundaki katılımcılar, Kalkınma Ajansı ve SODES tarafından uygulanan projelerin, bölgesel dengesizlik, az gelişmişlik, yoksulluk, işsizlik, cinsiyet ayrımcılığı gibi temel toplumsal sorunların giderilmesindeki katkısının düşük olduğunu ifade etmişlerdir. Söz konusu kalkınma projeleriyle hedef kitlenin sosyo-ekonomik yapısı üzerinde anlamlı bir farklılık oluşmamaktadır. Uygulanmakta olan projelerde çeşitli beklenti ve ihtiyaçların karşılanmasını isteyen hedef kitle olarak tanımladığımız yararlanıcılar grubu ile proje uygulayıcıları olarak nitelendirilen grup arasında koordinasyon veya iletişim eksikliği bulunmaktadır.

Muş ilinin sorunları konusunda katılımcıların en çok vurguladığı temel sorun alanlarının işsizlik ve nitelikli iş gücü eksikliği olduğu görülmektedir. Katılımcılar tarafından dile getirilen diğer sorun alanları "eğitimsizlik, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadının toplumsal konumunun zayıflığı, faaliyet alanlarının ve sosyal faaliyetlerin yetersizliği, kentsel altyapı konusundaki eksiklikler, tarım ve hayvancılık potansiyelinin yeterince değerlendirilememesi" olarak öne çıkmaktadır. Muş ili örneğinde kadının toplumsal konumunun oldukça zayıf olduğu görülmektedir.

Elde edilen sonuçlardan hareketle, kalkınmanın insani boyutuna önem verilmeli, yaşam kalitesini yükseltecek politikalar geliştirilmelidir. Dezavantajlı konumda bulunan insanların temel gereksinimlerinin ivedilikle karşılanabilmesi için yeni ve kapsamlı kalkınma politikaları geliştirilerek uygulanmalıdır. Yerel ve bölgesel ölçekte başarılı bir kalkınmanın nasıl gerçekleştirileceği, kapsamı ve içeriği sorgulanmalıdır. Yerel ve bölgesel kalkınmaya yönelik farklı bakış açılarının oluşması, kalkınma politikalarının yeniden şekillendirilmesi gerekmektedir. Bölgesel kalkınma ve yerel kalkınma politikaları hazırlanırken yerel aktörlerin katılımının güçlendirilmesine önem verilmelidir. Kalkınma politikalarının başarılı olabilmesi, kadınların kamusal yaşamda eşit düzeyde yer alabilmesine veya yer almasının önündeki engellerin ortadan kaldırılmasına bağlıdır. Bu çerçevede, kadınların sosyal ve ekonomik hayatta daha fazla yer almasına ve cinsiyet eşitliğini sağlayıcı politikalara önem verilmelidir. Kalkınmanın gerçekleştirilmesi için teşvik sistemi dinamik bir bakış açısıyla yeniden gözden geçirilmelidir. Nitelikli iş gücüne yönelik olarak beşeri sermayenin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Uygulanan projelerin sonuçlarını değerlendiren kapsamlı bilimsel çalışmalar yapılmalı ve bu çalışmalar kamuoyu ile paylaşılmalıdır. Hem SODES hem de DAKA'daki kurum yöneticileri için iddia edilen keyfi uygulamalarının olduğu şeklindeki algıyı ortadan kaldıracak yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Kalkınma ajanslarının hem performans bakımından hem de iş ve işlemlerinin mevzuata uygunluğu bakımından daha objektif ölçütlerle denetlenmesi gerekmektedir. Kalkınma ajanslarının bu kurumsal yapısıyla bölgesel ve yerel kalkınmanın sağlanması zor görünmektedir. Yaşam kalitesinin artırılması amacıyla temel altyapı yatırımlarına ve hizmetlere öncelik verilebilmesi için merkezi bütçeden daha fazla kaynak aktarılmalıdır. Uygulanmakta olan kalkınma politikalarının başarılı olabilmesi, tüm ilgili tarafların

katkısıyla bölgede barış, huzur ve güvenlik ortamının sağlanabilmesine bağlıdır.

Kaynakça

- Akın, N. (2007). *Bölgesel Kalkınma Araçları ile Kalkınma Ajanslarının Uyum, İşbirliği ve Koordinasyonu*, Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Bildiri Kitabı. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği.
- Bansal, P. (2005). Evolving Sustainably: A Longitudinal Study of Corporate Sustainable Development. *Strategic Management Journal*, 26(3), 197-218.
- Barnet, O. E. (2008). *Bölgesel Kalkınma Kurumlarına Yerelden Bir Bakış: İspanya Deneyimi Hakkında On Ders*. Bölgesel Kalkınma Ajansları. İstanbul: Günaydın Ofset, 220-242.
- Bernstein, H. (2008). *Kalkınma ve Azgelişmişlik*. Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü. Haz. William Outhwaite. (çev. Melih Pekdemir). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cirhinlioğlu, Z. (1999). *Azgelişmişliğin Toplumsal Boyutu*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çarkçı, A. (2008). *Ulusal Kalkınma İçin Yerel Teklifler*. İstanbul: Şehir Yayınları.
- DÇKK (1991). *Ortak Geleceğimiz*. (çev: Belkıs Çorakçı). Ankara: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını.
- DDK (2014). *Türkiye'nin Kalkınma Ajansları Uygulamasının Değerlendirilmesi Araştırma ve İnceleme Raporu*. (Sayı: 2014/3). (Erişim: 05.07.2014), <http://www.tccb.gov.tr/ddk/20140130-2014-03.pdf>.
- Demir Şeker, S. (2011). *Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi ve Endeks Sıralamasının Analizi*. (Yayın No:2828). Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı Yayınları.
- Dobbin, F. (2013). *İktisat Sosyolojisinde Karşılaştırmalı ve Tarihsel Yaklaşımlar*. İktisat Sosyolojisi, Haz. Neil J. Smelser ve Richard Swedberg. (çev. Umut Omay). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Ercan, F. (1996). *Gelişme Yazını Açısından Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Ertugal, E. (2005). Strategies for Regional Development: Challenges Facing Turkey on the Road to EU Membership. *Turkish Policy Quarterly*, 4(3), 63-86.
- Freyssinet, J. (1985). *Azgelişmişlik İktisadı*. (çev. Mehmet Ali Kılıçbay ve Tezer Öçal). (No:73). Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. (çev. Cemal Güzel). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Göymen, K. (2010). *Türkiye'de Yerel Yönetişim ve Yerel Kalkınma*. İstanbul: Boyut Yayın Grubu.
- Gülalp, H. (1983). *Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Harrison, D. (1988). *The Sociology of Modernization and Development*. London: Unwin Hyman Ltd.
- Heywood, A. (2011). *Global Politics*. New York: Palgrave Macmillan.
- Hirschman, A. O. (2007). *Kalkınma İktisadi Yükselişi ve Gerilemesi*. Haz. Fikret Şenses. (çev: Sedef Öztürk). İstanbul: İletişim Yayınları, 23-63.
- İnsel, A. (2006). *İktisat İdeolojisinin Eleştirisi*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- İslamoğlu, H. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*. Haz. Ayşe Çavdar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaynak, M. (2007). *Kalkınma İktisadı*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Keyder, Ç. (1999). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kırmızıaltın, E. (2008). *Sürdürülebilir Kalkınma. Ekonomik Kurumlar ve Kavramlar Sözlüğü*. Haz. Fikret Başkaya ve Aydın Ördök, Ankara: Maki Basım Yayın.
- Kline, W. G. (2006). *Development History and Theory. Encyclopedia of the Developing World*. Haz. Thomas M. Leonard. New York: Routledge.
- Kutlu, E. (2004). *İktisadi Kalkınma ve Büyüme*. (Yayın No: 1575). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Lipset, S. M. (1963). *Political Man*. London: Mercury.
- Mair, L. (1987). *Anthropology and Development*. Hong Kong: Macmillan Education.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (çev: Osman Akınhay ve Derya Kömürçü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Meier, G. M. (1989). *Leading Issues in Economic Development*. New York: Oxford University Press.
- Merquior, J. G. (2008). *Kalkınma*. Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü. Haz. William Outhwaite. (çev: Melih Pekdemir). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nussbaum, M. C. (2000). *Women and Human Development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nussbaum, M. C. (2011). *Creating Capabilities the Human Development Approach*. USA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- O'brien, P. J. (1992). *Latin Amerikan Bağımlılık Kuramlarına Bir Eleştiri. Emperyalizm Gelişme ve Bağımlılık Üzerine*. Haz. Melih Ersoy, Ankara: Verso Yayınları.
- Pike, A., Pose, A. R., & Tomaney, J. (2008). *Local and Regional Development*. New York: Routledge.
- Piketty, T. (2014). *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital*. (çev. Hande Koçak). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Rostow, W. W. (1971). *Politics and the Stages of Growth*. New York: Cambridge University Press.
- Sallie, S. S. (2006). *Development, Measures Of. Encyclopedia of the Developing World*. Haz: Thomas M. Leonard. New York: Routledge.
- Saltık, A., & Açıkalin, O. (2008). *Kalkınmada Yeni Kavram ve Stratejiler. Kırsal Kalkınmanın Önderlerinden Dr. Ahmet Saltık'a Armağan*. (s. 149-160). Ankara: Sürkal.
- Savran, S. (2008). *Kod Adı Küreselleşme 21.Yüzyılda Emperyalizm*. İstanbul: Yordam Kitap.

- Selim, R., Günçavdı, Ö. & Baran, A. A. (2014). *Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı Eşitsizlikleri: Fonksiyonel Gelir Kaynakları Bölgesel Eşitsizlikler*. İstanbul: TÜSİAD Yayınları. (Erişim:01.05.2015), <http://www.tusiad.org.tr/rsc/shared/file/Bireysel-gelir-raporu.pdf>
- Sen, A. (2004). *Özgürlükle Kalkınma*. (çev: Yavuz Alogan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Shepherd, A. (1998). *Sustainable Rural Development*. London: Macmillan Press Ltd.
- Soyak, A. (2003). Türkiye’de İktisadi Planlama: DPT’ye İhtiyaç Var mı?. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. 4 (2), 167-182.
- Sönmez, M. E. (2014). *Muş Ovası’nın Tarımsal Potansiyeli ve Arazi Kullanımı Arasındaki İlişkiler*. Makalelerle Muş. Haz: Ercan Çağlayan. Muş Alparslan Üniversitesi Yayınları.
- Tanilli, S. (2006). *Uygurluk Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Thorbecke, E. (2009). *Kalkınma Doktrini Evrimi. Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma*. Haz: Fikret Şenses. (çev: Haki Pamuk). (s.123-175), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turner, B. S. (2006). *The Cambridge Dictionary of Sociology*. The United Kingdom: Cambridge University Press.
- Tümertekin, E., & Özgüç, N. (2007). *Ekonomik Coğrafya Küreselleşme ve Kalkınma*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Tüylüoğlu, Ş., & Çeştepe, Ç. (2008). *Kalkınma Teorilerinin Temelleri ve Gelişimi*. Kalkınma Ekonomisi. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Wallerstein, I. (1994). *Development, Lodester or Illusion?. Capitalism and Development*. Haz: Leslie Sklair. London: Routledge.
- Wallerstein, I. (2010). *Modern Dünya Sistemi*. Cilt:1. (Çev: Latif Boyacı). İstanbul: Yarın Yayınları.